

СТАМБЕНИ ОБЈЕКАТ ИЗ ПОЗНОГ БРОНЗАНОГ ДОБА СА ЛОКАЛИТЕТА МЕДИЈАНА-СЕКТОР ЈУГ: ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ОДНОСА ПАРАЋИНСКЕ И БРЊИЧКЕ КУЛТУРНЕ ГРУПЕ

Александар Булатовић
Археолошки институт, Београд

Апстракт: Током заштитних истраживања локалитета Медијана-сектор југ, осим античких налаза, констатован је и исцрпљен део илитоко укојаној сјамбеној објекта са надземном конструкцијом од илитоера и леја. Анализом икрејиној археолошкој материјала ишврђено је да сјамбени објекти ишиче из бронзаној доба. Стилско-типолошке карактеристике керамичких налаза ипоказују да већи део инвентара иријада параћинској, а мањи део брњичкој културној жруји. Налаз је ипослужио за краћу анализу односа параћинске и брњичке културне жрује. Према диспозицији налазишта ових двеју културних жруја, са нарочитим осврћом на индикативне, сјраишграфски ишврђене налазе у Конољари и Медијани-сектор југ, дошло се до закључка да је крајем ипозној бронзаној доба северни део басена Јужне Мораве био ирелазна, односно ипозранична зона расиросирања ове две културне жрује.

Кључне речи: Медијана, бронзано доба, параћинска и брњичка културна жруја, сјамбени објекти, керамика.

Локалитет Медијана, који се налази око 3 km југоисточно од Ниша, на траси аутопута Ниш–Софија, већ одавно је познат научној и широкој јавности. Први га је, како се сматра, испитивао Ф. Каниц 1864, а прва археолошка истраживања обавио је М. Грбић 1961, и потом М. Гарашанин 1962. и 1972. На основу истраживања Медијане, Гарашанин је дефинисао посебну културну манифестацију, која је названа „Медијана културна група”, у оквиру које су издвојене фазе Медијана I–III (Garašanin 1962: 57; *idem* 1969: 85 ff; *idem* 1973: 307–309; *idem* 1983b). Заштитним ископавањима 1975, на локалитету Медијана-југ, на траси пута Мотел Медијана–Електронска индустрија Ниш, констатована су два праисторијска локалитета, један из позног енеолита, а други из периода развијеног бронзаног доба (Jevtić 1975: 26–27). Наредне истраживачке активности на праисторијском сектору локалитета извршене су у контексту заштитних ископавања 1994–1995, на локацији предвиђеној за изградњу заштитног система водоснабдевања Ниша (Перић 1996: 293–295).¹

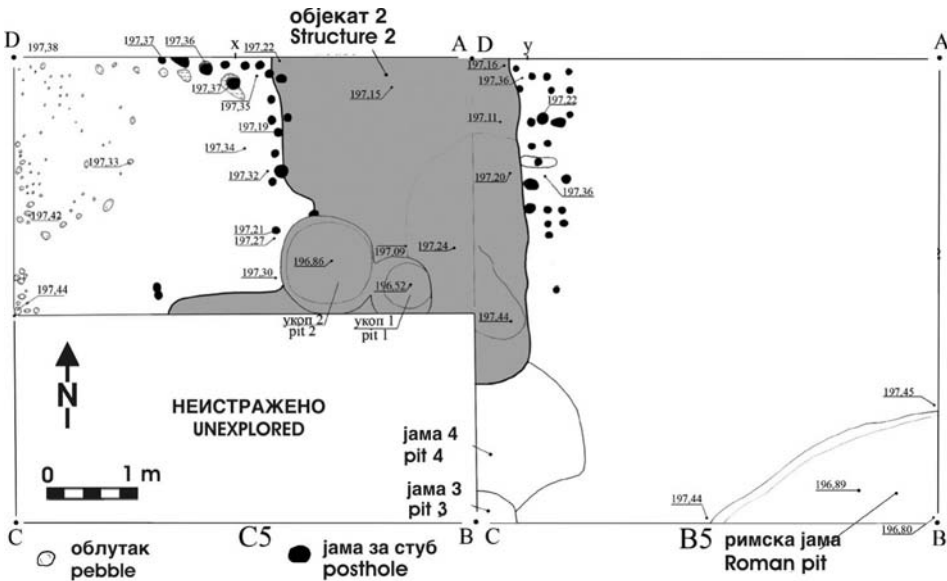
¹ О историјату археолошких истраживања Медијане видети: Алексић и Булатовић, у штампи.

Крајем 2007. и почетком 2008. обављена су нова заштитна археолошка ископавања, овога пута на локалитету Медијана-сектор југ, на парцели 60 x 50 m, непосредно са јужне стране десне траке аутопута Ниш–Пирот, приближно 200 m западно од главног улаза у ЕИ Ниш и 300 m југозападно од Виле са перистилом (т. I/1).² Ископавања су организована по блоковима 5 x 5 m, означеним по правцу исток–запад великим словима абецеде, а по правцу север–југ арапским бројевима; истражена је површина од 175 m² (Булатовић *et al.*, у штампи). Стратиграфска ситуација на локалитету је углавном уједначена. Испод површинског слоја хумуса дебљине 0,2–0,25 m налазио се слој рецентног наноса дебљине 0,5–0,6 m, а испод њега слој тамномрке земље, који постепено прелази у мрку глиновиту, а затим у жутомрку здравицу, на источном делу парцеле, док на западном делу здравицу представља слој интензивног шљунка.

У источном делу парцеле, у западном делу блока В5 и источном делу блока С5, констатовани су остаци праисторијског стамбеног објекта који је означен као објекат 2.³ Западни део објекта је укопан 10 cm, а источни 20 cm у жутомрку здравицу. Основа објекта је приближно правоугаоне основе, али се јужни део шири према западу (сл. 1; т. I/2). Дужина истраженог дела објекта је приближно 3 m, ширина у северном делу 2,5 m, а у јужном делу 3,9 m. Уз источну страну укопане форме констатована су 3–4 реда кружних јама, пречника 8–16 cm, док су уз њену западну страну констатована 1–2 реда јама за стубове, истих димензија, дубине 1–15 cm. Ред са јамама за стубове уз северни профил скреће под правим углом према западу, па није искључена могућност да се и северни део објекта шири према западу као и јужни. Пошто ископавања нису завршена, остао је недефинисан северни део објекта, као и јужна граница укопавања. Ипак, јужна контура може се реконструисати на основу западног профила између блокова В и С. Јужни део објекта је укопан до шљунка, док је северни имао неку врсту поднице од набијене земље која се очувала само у фрагментима. На 0,5 m од јужне контуре укопавања, у његовом централном делу евидентирана је кружна јама (означена као укопна форма 1) укопана у шљунак око 0,6 m, пречника 0,4 m. Комадићи карбонизованог дрвета констатовани унутар ње и положај јаме у односу на границе укопавања објекта указују на то да је, вероватно, реч о јама за носећи стуб на коме је почивала кровна конструкција. Налази бројних

² Ископавања је обавио Завод за заштиту споменика културе, Ниш, уз сарадњу Народне музеја, Ниш и Археолошког института, Београд, на катастарској парцели 1899/1 К.О. Ниш-Пантелеј, ради издавања услова за пројектовање бензинске станице, а на основу решења Министарства културе бр. 633-00-561/2007-03 од 28. 08. 2007.

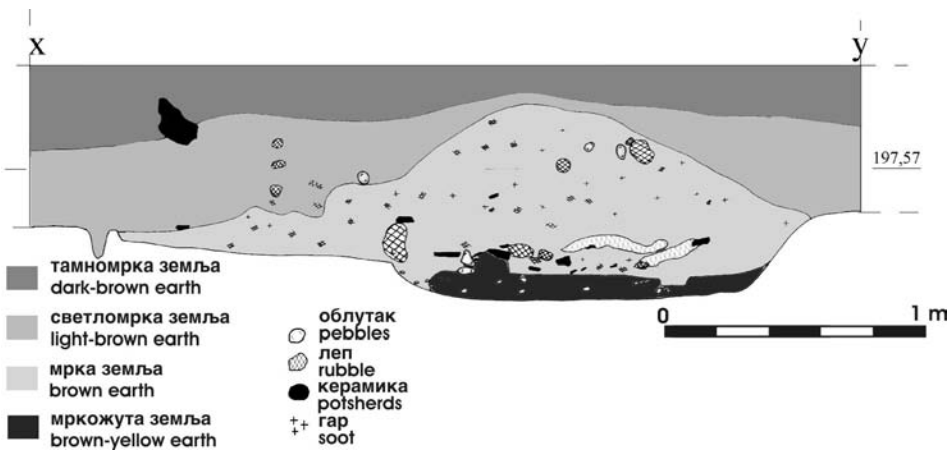
³ Објекат 1 је римска правоугаона грађевина већих димензија, констатована у јесењој кампањи 2007.

Сл. 1. Медијана-сектор југ: основа објекта 2.
 Fig. 1. Mediana-Sector South: plan of Structure 2.

фрагмената профилисаног лепа и јаме за стубове сведоче да су зидови објекта били изграђени техником плетери и лепа. Нарочито су индикативни глачани фрагменти лепа на којима су евидентирани орнаменти у виду праволинијских и лучних жлебова ширине 8–13 cm (сл. 5/10; т. П/2). Унутар објекта, испуњеног мрком растреситом земљом, од остатака архитектуре, осим лепа, констатовани су бројни комадићи карбонизованог дрвета и запечене земље. У профилима (сл. 2) се јасно види контура урушавања објекта испуњена мрком растреситом земљом која је садржавала бројне фрагменте керамике, са неколико целих посуда, теგове од печене земље и једну коштану алатку. Око остатака објекта налазио се слој светломрке земље дебљине до 0,4 m. У том слоју, који је уочен једино на простору приближно 2 m око објекта, осим спорадичне римске керамике и уситњених делова опека, констатована је керамика стилско-типолошки идентична оној из унутрашњости објекта.⁴ Тај слој, који садржи и остатке девастираног објекта, представља, заправо, хоризонт насељавања, истовремен са објектом, док се присуство римске

⁴ У неколико случајева делови исте посуде констатовани су унутар објекта и у слоју светломрке земље изнад или око објекта.

Сл. 2. Део северног профила (x–y) објекта 2

Fig. 2. Part (x–y) of the northern profile of Structure 2.

керамике може објаснити упадом из слоја тамномрке земље изнад. Јужни део објекта девастиран је римском кружном укупном формом, пречника 1 m (означеном као укупна форма 2).

Изазива пажњу чињеница да налази налик објекту 2 до сада нису констатовани на Медијани. Евидентирани су слични плитко укупани објекти у блоковима I–III, али без јама за стубове (Garašanin 1969: plan I–III). На Медијани су налажени објекти приближно истих димензија и облика, али много дубље укупани и без јама за стубове, који, према налазима, припадају млађем периоду живота на Медијани (Перић 1996: 293–295, сл. 1–2; Каруран 2007: 43–44, Т. 26–29).

Готово идентични објекти, међутим, евидентирани су у насељу из бронзаног доба у Разкопаници, са јамом за централни носећи стуб и проширењем на једној страни које, заправо, представља улаз (Detev 1981: 142–148, figs. 2, 6, 10, 10a). Објекат сличних архитектонских одлика констатован је на локалитету Кале у Кршевици код Бујановца, а припада брњичкој културној групи, односно XIII–XII в. п. н. е. (Булатовић 2006: 183, сл. 2; Каруран 2007: Т.17). Објекти сличног распореда јама за стубове мањег пречника, у комбинацији са јамама за веће носеће стубове, евидентирани су на Феудвару, а потичу из најстаријег стратума Западне куће (Urban 1991: abb. 13). Леп који потиче са истог локалитета, са млађе куће из средњег, односно позног бронзаног доба, украшен је у идентичном маниру као и леп са Медијане – праволинијским жлебовима који се секу под углом од 45° (Hänsel 1991: abb. 10).

Покрејни налази

Унутар истраженог дела објекта констатован је велики број керамичких уломака, фрагмент пирамидалног тега од печене земље и једна коштана алатка. У слоју светломрке земље који се налазио око објекта евидентирано је, такође, много керамичких уломака, фрагмент пирамидалног тега од печене земље и фрагментована преклада. Пошто је установљено да слој светломрке земље представља, заправо, хоризонт становања у објекту, налази из слоја и објекта третирани су као целина.

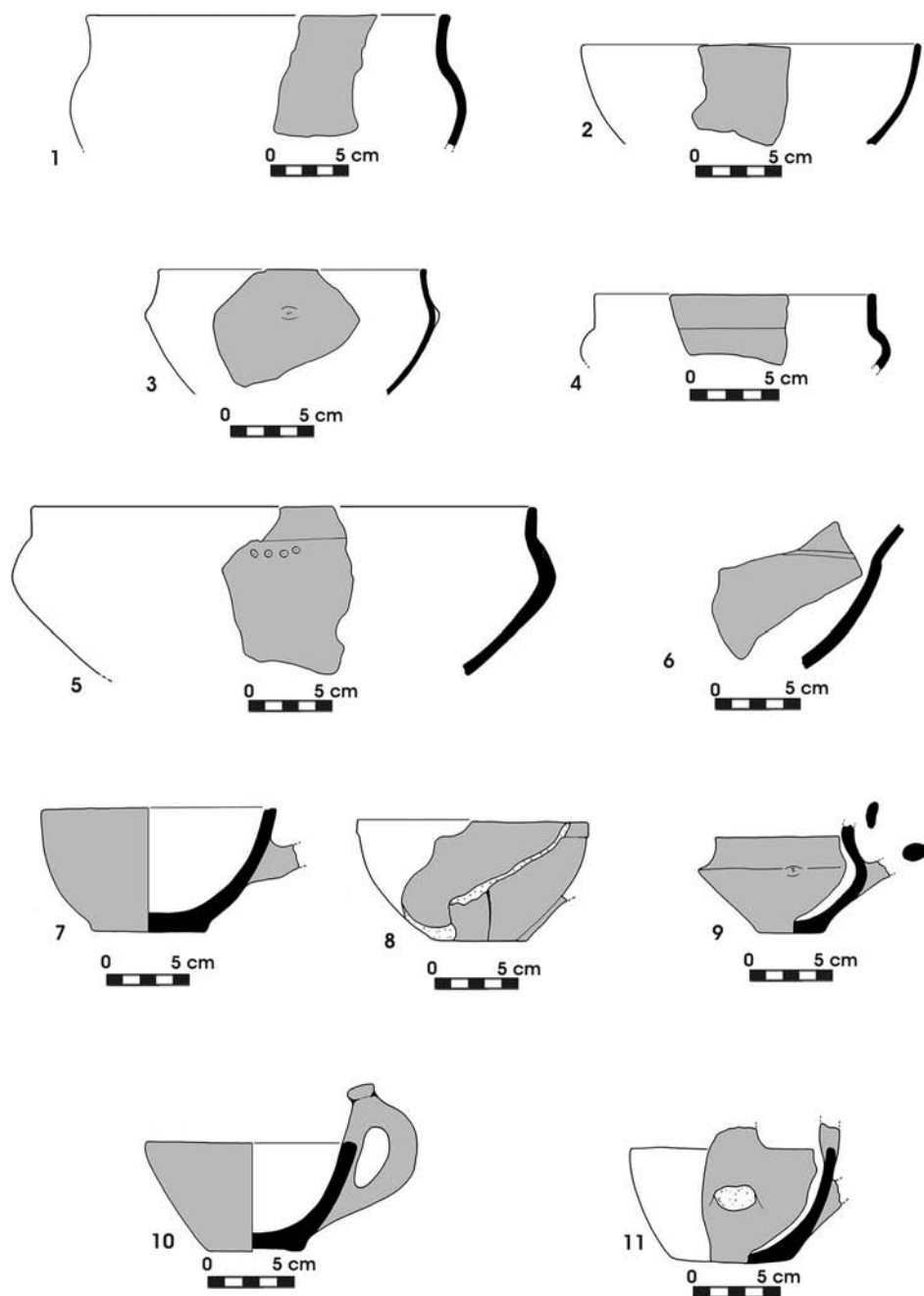
Најзаступљенији орнаменти на керамици из објекта су пластичне апликае, које се у највећем броју налазе на трбусима керамичких посуда, затим на врху дршки или њеном корену (сл. 3/3, 8–10; 4/9; 5/4, 11, 13). Често се јављају убоди, кружне јамице (сл. 3/5; 4/9; 5/2–3, 5, 7, 12; 6/1), урезане линије (сл. 4/1–2) и жлебови (сл. 4/9; 6/9–10).

Зделе

Од здела су најбројнији примерци благе „S” профилације са цилиндричним (сл. 3/1, 4–5), или благо коничним вратом (сл. 3/3) и заобљеним доњим делом, или једва приметно разгрнутим ободом (сл. 5/11). Ове зделе веома често имају језичасте апликације на трбуху (сл. 3/3), у неким случајевима са отиском прста на горњој површини апликације (сл. 5/11), а један примерак је украшен хоризонталним низом кружних јамица (сл. 3/5). Осим наведених доминантних типова здела, констатоване су полулоптасте зделе (сл. 3/2), здела полулоптастог реципијента са широким косо разгрнутим ободом (сл. 3/6) и један примерак са благо левкастим вратом и ниским наглашеним трбухом, чији је прелаз из врата у трбух украшен хоризонталним низом тачкастих удубљења (сл. 5/12). Зделе су претежно мрке боје у светлијим или тамнијим нијансама, пригачане површине, а израђене су од земље помешане са песком. Мањи број здела је необрађене површине, израђен од земље са примесом у виду каменчића.

Шоље

Шоље су најзаступљенији керамички тип у објекту. Нејвећи број шоља је коничне (сл. 3/7, 10–11) и полулоптасте форме (сл. 3/5, 8). Малобројни су примерци цилиндричног врата и лоптастог трбуха украшеног језичастим задебљањима (сл. 3/9). Дршке, које високо прелазе обод, овалног су или кружног пресека, а врх им је, у већини случајева, украшен пластичним апликацијама дугметасте (сл. 3/10; т. II/1), коничне, биконичне или ваљкасте форме (сл. 5/13). На једном примерку констатован је правоугаоно задебљани обод (тзв. „крагна”), а корен дршке је истакнут правоугаоним вертикалним широким ребром (сл. 3/8). Шоље су, у већини случајева, мрке боје, са светлијим и тамнијим нијансама,

Сл. 3. Медијана-сектор југ: керамичке посуде из објекта 2 (1–11).
 Fig. 3. Mediana-Sector South: pottery from the Structure 2 (1–11).

приглачане или необрађене површине, са примесом у виду песка или, ређе, каменчића. Мањи број примерака је црне боје, глачане површине, а израђен је такође од земље са примесом у виду песка.

Пехари

Пехари су најмање заступљени тип посуде из објекта. Лоптасте су форме са кратким коничним вратом или правоугаоно задебљаним ободом (сл. 6/2–3). Неколико примерака је украшено лучним, праволинијским или спиралним урезаним линијама (сл. 4/1–2). Тамномрке су боје, пригачане површине, а израђени су од земље са примесом у виду песка.

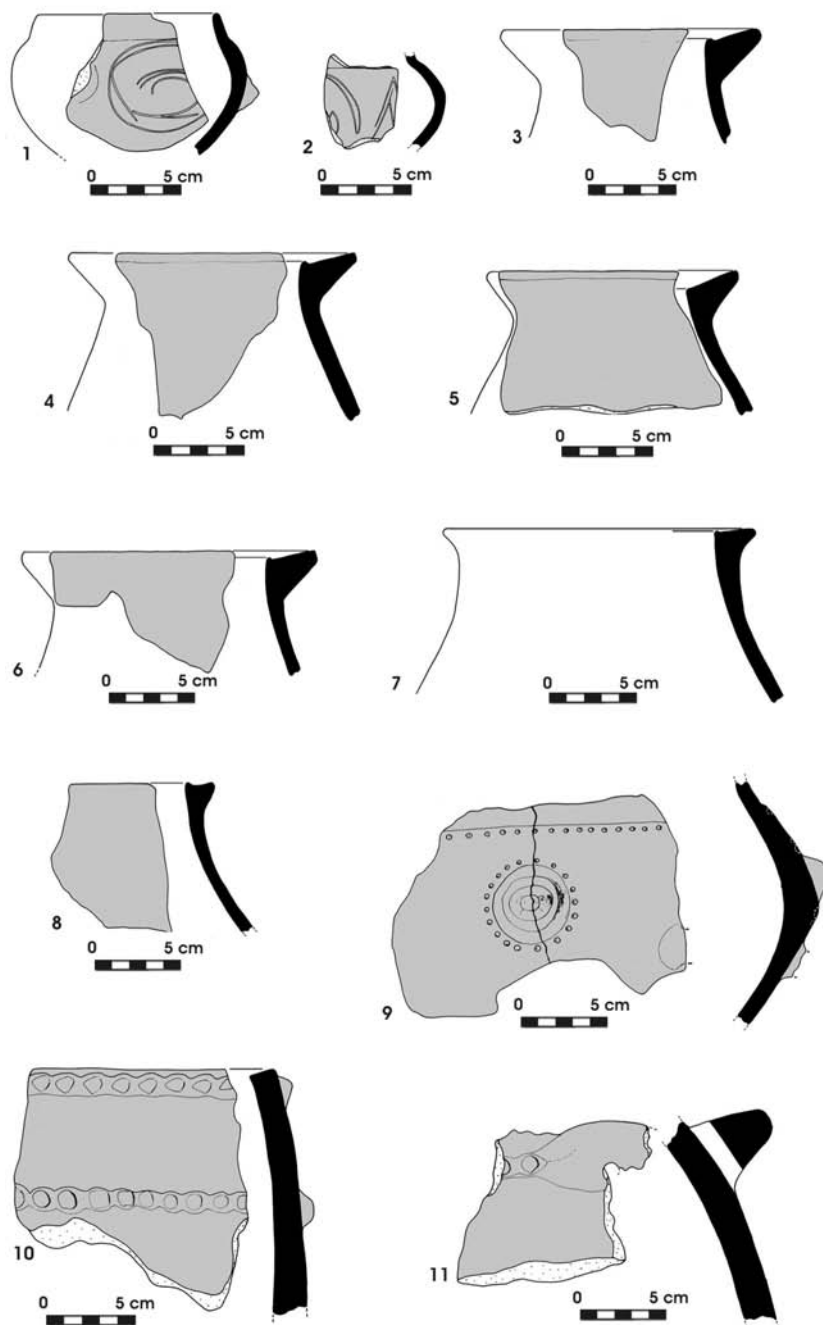
Амфоре

У објекту је констатован велики број амфора, а најзаступљенији су примерци крушколике форме са хоризонталним, мало проширеним, ободом, или косим ободом, са прстенасто профилисаним унутрашњом ивицом или без ње (сл. 4/3–8). Те форме посуде, на већем броју примерака, украшене су језичастим дршкама, са вертикалним перфорацијама или без њих (сл. 5/6), или правоугаоним хоризонталним ребрима (сл. 5/4). Једна дршка је делимично перфорисана (сл. 6/1), а неки примерци ових типова дршки украшени су лучним жлебом (сл. 6/8). Индикативни су, у стилско-типолошком смислу, фрагменти амфоре, украшени хоризонталним низом тачкастих удубљења, испод којих се налазе брадавичасте апликације окружене жлебом и кружним низом тачкастих удубљења (сл. 4/9; т. II/2). Неуобичајена је форма једне амфоре која подсећа на дубоку зделу (сл. 6/9). Посуда је већих димензија, широког отвора, благо заобљеног трбуха и дубоког реципијента. На трбуху се налазе две језичасте, вертикално перфорисане дршке. Амфоре су заступљене у различитим нијансама мрке, затим црвене, сиве и окер боје, а израђене су од земље са примесом у виду песка или каменчића. Површина им је углавном необрађена или пригачана, а у ретким случајевима груба.

Лонци

Лонци су, такође, веома заступљени тип керамичких посуде у објекту. Најзаступљенији су лонци бачвасте и полулоптасте форме (сл. 4/10; 6/4), украшени пластичним тракама са отисцима врхом прста или зарезима по ободу. Лонци у неким случајевима имају вертикално бушене језичасте дршке (сл. 4/11). У објекту су констатовани фрагменти неколико лонаца са сацаком⁵ (*piraunos*). Те посуде обично имају вертикално постављене дршке испод обода и отворе за дим на сацаку (сл. 5/1), а украшене су зарезима на ободу или пластично наглашеним рубом са-

⁵ Лонац на високој перфорисаној ноzi која служи као ложиште.

Сл. 4. Медијана-сектор југ: керамичке посуде из објекта 2 (1–11).
 Fig. 4. Mediana-Sector South: pottery from the Structure 2 (1–11).

цака, који је орнаментисан отисцима врхом прста (сл. 6/5). Лонци су мрке или црвеномрке боје, необрађене или грубе површине, а израђени су од земље помешане са каменчићима.

Двојна посуда

У објекту је констатована и двојна посуда, која се састоји од два спојена конична реципијента и дршке правоугаоног пресека, постављене под правим углом у односу на осу реципијената. С обе стране корена дршке налази се по један мањи реципијент овалног облика (сл. 6/6). Посуда је тамномрке до окерцрвене боје, необрађене површине, а израђена је од земље помешане са каменчићима.

Тегови, преклада, коштана алатка

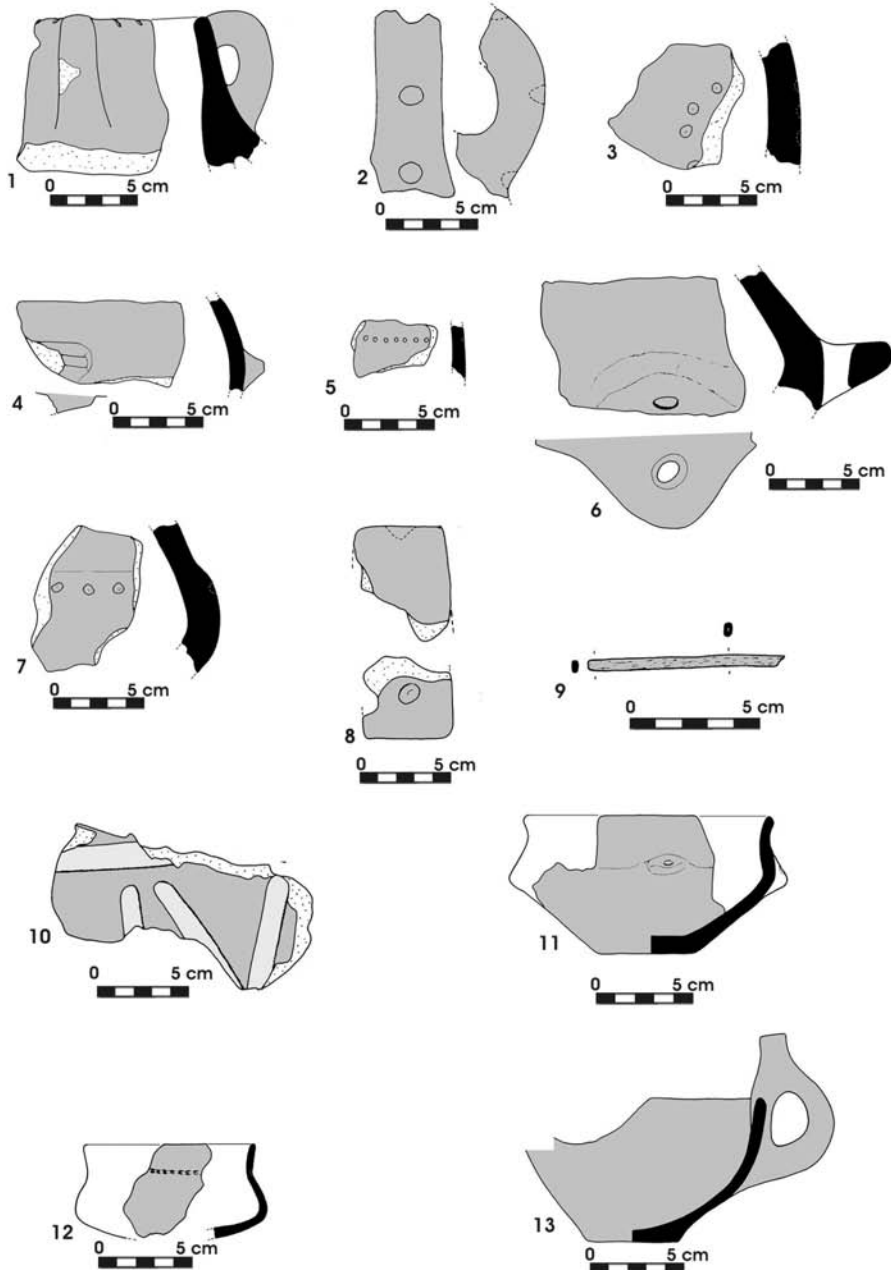
Од осталих налаза констатовани су пирамидални тегови од печене земље, украшени отиском прста на врху тега (сл. 5/8) или вертикалним жлебом на бочној страни (сл. 6/7), затим пирамидална преклада квадратне базе ширине 11 cm, као и део коштане алатке дужине 7 cm и ширине 0,5 cm (сл. 5/9).

Аналогије

За керамички инвентар из објекта констатоване су бројне аналогије, првенствено са претходних истраживања овог локалитета, а затим и на налазиштима параћинске и, у мањој мери, брњичке културне групе.

Зделе са језичастим, односно брадавичастим апликацијама на трбуху евидентирани су, осим у слојевима који припадају фази I на Медијани, и на Глождаку, Конопљари, Мађији, Сариној међи и другим налазиштима параћинске културне групе (Гарашанин 1958: Т. I/2,4, II/2; *idem* 1970: сл. 15; Стојић и Чађеновић 2001: Т. III/1; Тасић 1963: сл. 8–9; Стојић 1986: Т. 1/7). Типолошки сличне посуде констатоване су, међутим, у мањој мери, и на налазиштима брњичке културне групе у Врапцу, Свињишту, Улпијани (Јоцић и Стојић 2001: Т. I/2–3, II/2, 6; Bulatović and Karušan 2007: Т. I/8; Svetković-Tomašević 1983: сл. 10–11, 13), као и на налазиштима у пограничном подручју ових двеју култура у Великој Лукањи, Мађилки и Хуму (Пејић 2001: Т. VII/24; Јевтић 1990: Т. II/1, III/3; Стојић и Чађеновић 2006: Т. CII/53).

Идентична ситуација је и са шољама са пластичним апликацијама на врху дршки, које су евидентирани на налазиштима у басену Велике Мораве која припадају параћинској култури, али и на локалитетима у басену Јужне Мораве, који се приписују брњичкој култури. Ипак, облик аплика на врху дршки из објекта са Медијане карактеристичан је за налазишта параћинске културне групе (Гологлава, Глождак, Лазарев град, Пањевачки рит; Тасић 2001: Т. I/1, 5–7, II/9; Гарашанин 1958: Т. III/3;

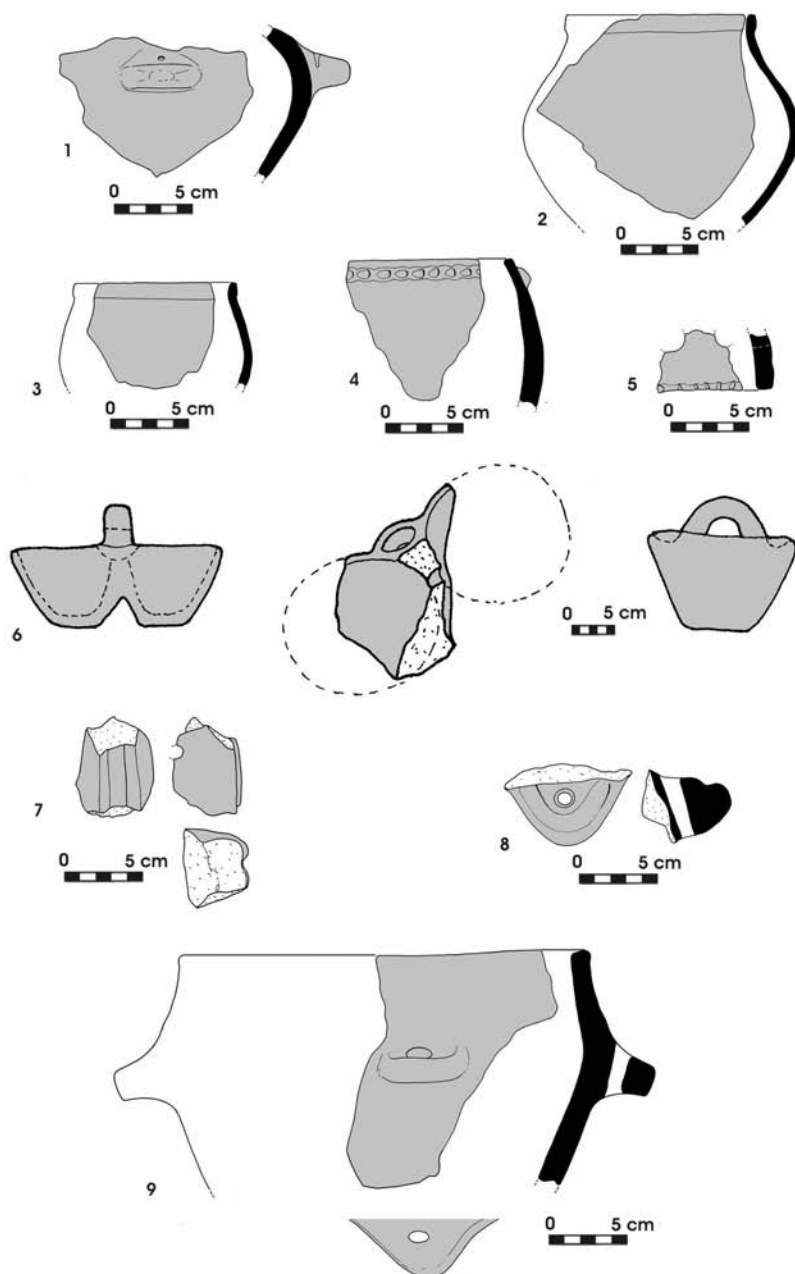
Сл. 5. Медијана-сектор југ, налази из објекта 2: керамичке посуде (1–7, 11–13); пирамидални тег од печене земље (8); део коштане алатке (9); орнаментисани леп (10).
 Fig. 5. Mediana-Sector South, findings from Structure 2: pottery (1–7, 11–13); fragment of pyramidal clay weight (8); fragment of a bone tool (9); fragment of decorated clay daub (10).

Stojić 2004: Т. LXXXI/15, LXXXVI/18). Осим аналогична на налазиштима параћинске и брњичке културне групе, за неке налазе из објекта аналогичне су евидентирани на налазиштима култура средњег и позног бронзаног доба у Банату (Кручени-Белегиш I, Балта Сарата III-IV, Дубовац-Жуто брдо) и Шумадији (Мојсиње). То се, пре свега, односи на орнаменте у виду брадавичастих или купастих аплика на трбуху, окружених жлебовима и тачкастим удубљењима (сл. 4/9; т. II/2) који су констатовани у Крученију (*Cruceni*) и Романештију (*Românești*) (Gumă 1997: pls. LXXI/4, LXXXII/9), Дубовцу (Коларић 1972: кат. бр. 184, 189), Островул Корбулују (*Ostrovul Corbului*) (Roman 1998: Abb.7/4-6), Шафарикову (*Șafarikovo*), Тизафиреду (*Tisafired*) (Boroffka 1994: abb. 5/12, 21, 26; 6/6, 8, 14), Мојсињу (Stojić 1998: Т. VIII/46) и Великој Лукањи (Пејић 2001: Т. I/1). Облик и орнаментика зделе из објекта украшене низом тачкастих удубљења (сл. 5/12) идентичне су са зделом из Balta Sarata III фазе, која се, према средњоевропској хронологији, опредељује у период Br C (Gumă 1997: 127, pl. LXII/12). У тој култури се, такође, јављају и зделе са широким, косо разгнутим ободом (сл. 3/6), као и зделе цилиндричног или коничног врата на чијем се трбуху налазе брадавичасте или језичасте апликације (Gumă 1997: pls. LXII/1, 4, LXIV/7).

Лоптасти пехари, украшени урезаним орнаментима у виду слова „М” са спиралним завршецима, или спиралама, карактеристични су за параћинску културну групу, а евидентирани су у Параћину, Обрежу, Ђуприји, Глождаку, Стрижи (Stojić 1997: pls. I/5,7-9, III/1-2), али и у гробној конструкцији 1 у Великој Лукањи, заједно са урном, украшеном брадавичастих апликацијама, које су окружене жлебовима и тачкастим удубљењима (Пејић 2001: Т. I/6-10).

Поред наведених облика, карактеристичних за параћинску културну групу и културе позног бронзаног доба из српског и румунског Подунавља, у објекту су констатоване крушколике амфоре са косим или хоризонталним ободом, прстенасто профилисане унутрашње ивице, које су један од најпрепознатљивијих керамичких елемената брњичке културне групе (сл. 4/3-4, 6-8).

Двојне посуде сличног облика као примерак из стамбеног објекта са Медијане констатоване су, такође, на локалитетима параћинске културне групе (Stojić 1986: Т. 4/7), као и на Косову и северној Грчкој (Sreјовић 2002: sl. 25/3, 5; Koukouli-Chrysanthaki 1982a: pl. 15/19; Βάλλα 2002: fig. 8), а форма двојних посуда позната је још из ватинске културе из средњег бронзаног доба и њој сродних култура позног бронзаног доба у Подунављу (Crăciunescu 1998: pls. XII/3, XIII/1, XIV/4-5) и Шумадији (Garašanin 1973: sl. 18/1-4, 7). Необични мали рецепијенти са страна, уз дршку, подсећају на дршке-реципијенте на урнама из некропола са спаљеним покојницима у источној Србији (Срејовић и Лазић 1997: сл. 30-32).

Сл. 6. Медијана-сектор југ, налази из објекта 2: фрагменти керамичких посуда (1–6, 8, 9); пирамидални тег од печене земље (7).

Fig. 6. Mediana-Sector South, findings from Structure 2: pottery (1–6, 8, 9); fragment of pyramidal clay weight (7).

Датовање

Констатовано је да налази из стамбеног објекта 2 на локалитету Медијана-сектор југ, према својим стилско-типолошким карактеристикама, одговарају ранијим налазима са Медијане које је Гарашанин определио у I фазу „Медијана културе”, хронолошки детерминисану, према средњоевропској хронологији, у период Br D-На A1 (Garašanin 1996: 201).

Лоптасти пехари са урезаним мотивима у облику слова „М” датовани су на централно-балканском подручју у период Br C/D-На A1 (Stojić 1997: 61), а на Кастанасу су карактеристични за слој 14b, који хронолошки одговара периоду Br D-На A1 (Hochstetter 1984: Taf. 40/7, 47/1). Брадавичасти орнаменти окружени жлебом и тачкастим убодима хронолошки се опредељују од периода Br C у Крученију (*Cruceni*), Мојсињу, Дубовцу, Островул Корбулуију (*Ostrovul Corbului*) (Gumă 1997: 137–138; Stojić 1998: сл. 4, 7–8; Коларић 1972: кат. бр.184, 189; Roman 1998: 19–20), преко периода Br D у Романештију (*Românești*) (Gumă 1997: 136), до раног гвозденог доба у Асиросу у Грчкој (*Vokotopoulou* 1995: no. 116). Судаћи према диспозицији ових локалитета, очито је да тај орнамент потиче са севера, из Баната или српског и румунског дела Подунавља, и да се током позног бронзаног доба ширио према југу, до северне Грчке. У овом контексту морају се поменути и шоље са Тасоса и Халкидика, са једном дршком која прелази обод, чији је врх украшен дугметастом апликацијом (Koukouli-Chrysanthaki 1982b: abb.3/1; Carington-Smith and Вокотопулову 1990: fig. 7) које су готово идентичне примерцима из Параћина и стамбеног објекта 2 са Медијане (сл. 3/10; т. II/1).

Када је реч о хронолошком опредељењу налаза, односно објекта са Медијане, посебно је значајан ¹⁴C датум, добијен, пре више деценија, анализом узорка са простора испред „конструкције позног бронзаног доба” на Медијани (Coles and Harding 1979: 452). За тај узорак, који, према Гарашанину (Garašanin 1983b), припада периоду Медијана I, утврђена је старост од 1280±90 г. п. н. е. (Coles and Harding 1979: 452). Датум добијен овом егзактном методом подудара се са датумима који су добијени анализом стилско-типолошких особина керамике и аналогјама са керамиком из суседних области, те се тако објекат 2 може датовати у XIII в. п. н. е.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Веома је индикативан податак да су у истом објекту, односно поузданој затвореној целини, констатовани заједно налази који припадају параћинској и брњичкој културној групи.⁶ Примећено је, такође, да су на

---

⁶ Новијим истраживањима локалитета позног бронзаног доба и прелазног периода из бронзаног у гвоздено доба на централном Балкану, установљено је да се налази из фазе Медијана I могу поистоветити са параћинском, односно брњичком културном групом, налази из фазе Медијана II са хоризонтом канеловане керамике који је у прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба захватио већи део Балкана, а да су налази Медијана III фазе аналогни налазима комплекса жигосане керамике који је крајем прелазног периода и у старијем гвозденом добу обухватао централни и источни Балкан (Garašanin 1996: 201, 212–216; Булатовић 2006: 9–12).

великом броју локалитета у северном делу басена Јужне Мораве констатовани керамички налази који имају елементе и парафинске и брњичке културне групе, као и да се на посудама са локалитета брњичке културне групе у јужном делу басена Јужне Мораве и на Косову јављају елементи стилско-типолошких карактеристика парафинске културне групе. Сви наведени подаци указују на веома блиску везу између ове две културне групе, чији хронолошки и етно-културни односи, иако се последњих година интензивирало њихово истраживање, још увек нису сасвим јасни.

Присуство елемената који су карактеристични за керамичку производњу парафинске културне групе евидентно је и на керамици брњичке културне групе у централном и јужном делу басена Јужне Мораве и на Косову. То су, пре свега, зделе благе „S” профилације са цилиндричним или благо коничним вратом, брадавичасте апликације, као и наставци различитих облика на врховима дршки.⁷ Анализом стилско-типолошких карактеристика керамике дошло се до закључка да су ово, заправо, заједнички керамички елементи који су наслеђени од „постватинских култура” као што су: Дубовац-Жуто брдо, Белегиш I, Мојсиње-Добрача хоризонт, а карактеристични су, у различитим варијантама, и за парафинску и за брњичку културну групу. Утицај „постватинских култура”, осим у басену Јужне Мораве (Булатовић 2007: Т. XLIX/17–19, XLII/1, XLII/1, LXXIII/1–3) и на Косову (Garašanin 1983a: Т. CIV/4–5; Ljuci 1984: Т. I/2, II/1, VIII/1), евидентиран је у Македонији, Грчкој и Троји (Mitrevski 1992-1993: figs. 1/5; 2/2, 9, 11; Koukouli-Chrysanthaki 1982a: pls. 14/11, 15/19, 16/21; *idem* 1982b: abb.3/1; Carington-Smith and Вокотолоуλου 1990: fig. 7; Stefanovich 1973: fig. 28). Све то указује на заједничку основу на којој су формиране и парафинска и брњичка културна група. Чини се, такође, да су њихове најстарије фазе хронолошки приближно истовремене, или је парафинска културна група незнатно старија, али се, у сваком случају, већи део њиховог трајања хронолошки подудара.

Стамбени објекат на Медијани није јединствен пример где се у истом културном слоју или стратиграфској целини јављају налази обе културне групе. На локалитету Конопљара у Читлуку код Крушевца, у јами објекта 12 (стратум 1) констатовани су заједно налази карактеристични за обе културне групе (Стојић и Чађеновић 2001: Т. III, IV). У овој целини, међутим, парафински налази били су знатно бројнији од оних који су припадали брњичкој културној групи. У слоју камења и лепа изнад јаме у истом објекту (стратум 2) констатован је велики број фрагмената урни и пехара са карактеристикама брњичке културне гру-

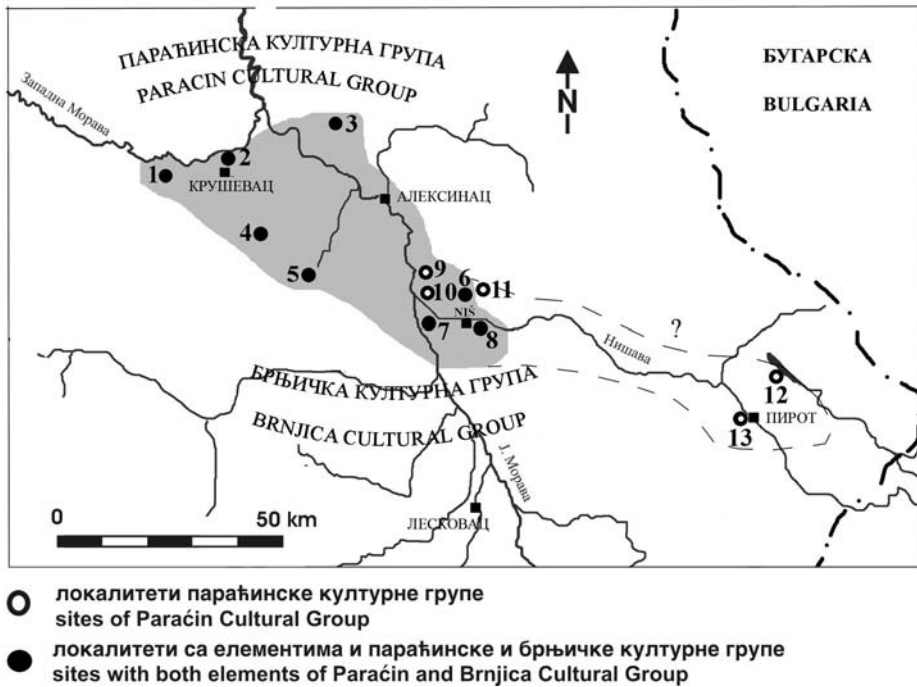
⁷ О брњичкој културној групи постоји бројна литература коју је, због ограниченог простора на овом месту, немогуће сву набројати. Навешћемо само неке синтетичке радове који се баве њеним проучавањем: Srejović 1959-1960; Garašanin 1973: 438-444; Лазић 1996; Ljuci 1998; Булатовић 1999-2000; Стојић 2001.

пе, али без налаза који припадају парафинској културној групи (Стојић и Чађеновић 2001: Т. II). Налази брњичке културне групе из овог стратума, као и са других локалитета на ширем подручју Крушевца (Стојић и Чађеновић 2006: Т. IX/25, XXI/7, XXIII/5, XLIV/69–71, CXII/25–27), указују на ширење брњичке културне групе према северном делу басена Јужне Мораве, али и сведоче да је на овом простору пре брњичке културне групе егзистирала парафинска културна група. Примећено је, међутим, да се на поменутим локалитетима у зони ставе Западне Мораве и Јужне Мораве брњички елементи на керамици јављају искључиво у виду амфора са карактеристично профилисаним ободом и, евентуално, пехара са правоугаоно профилисаним ободом („крагна”), док елементи који су у јужном делу басена Јужне Мораве карактеристични за најстарију фазу брњичке културне групе (зделе са тордираним трбусима, шоље са дршкама чији су врхови профилисани у виду лепезастих проширења) на северу басена нису евидентирани. Из тог разлога може се закључити, имајући, при том, у виду предложене хронологије брњичке културне групе Стојића (Stojić 2001: 22–23), Лазића (1996: 145–153), Булатовића (1999–2000: 39–41; *idem* 2007: 37–40, 69) и других аутора који се баве овом проблематиком, да је присуство брњичке културне групе у северном делу басена Јужне Мораве могуће тек у периоду Br D-На A1, према Рајнекеовој хронологији, што, с друге стране, парафинску културну групу хронолошки смешта пре тог времена, у период Br C-D. У време своје највеће експанзије, парафинска културна група заузима простор јужног дела басена Велике Мораве, зону сутока Јужне Мораве и Западне Мораве и северни део басена Јужне Мораве. Према диспозицији брњичких и парафинских налазишта, као и стратиграфској ситуацији на Конопљари, може се извести закључак да се након ширења брњичке културне групе са њене матичне територије у централном и јужном делу басена Јужне Мораве, заједнице парафинске културне групе повлаче према северу, у басен Велике Мораве и у унутрашњост, а зону сутока препуштају носиоцима брњичке културне групе.

Налази са Медијане, управо, презентују период када су се сусреле ове две културне групе у северном делу басена Јужне Мораве.⁸ Реч је о времену када је парафинска културна група заузимала највећу територију, а брњичка тек започињала своју експанзију, што хронолошки одговара периоду Br D, односно приближно XIII в. п. н. е. (Bulatović 2008: 218, 234–235). Овај датум се подударе са датумима добијеним аналогима

---

⁸ Према претходним налазима са Медијане, као што су зделе „S” профилације са косо канелованим (тордираним) трбухом, шоље са дршком са лепезастим проширењем на врху и др. (Garašanin 1983b: Т. CV/8; *idem* 1996: Weil. II/Ваба), које је Гарашанин определио у фазу Медијана I, може се закључити да ова фаза на Медијани припада најстаријој фази брњичке културне групе.

Сл. 7. Карта са територијом распрострањања брњичке и параћинске културне групе са назначеном прелазном/пограничном зоном: 1. Глободер, локалитет Ивље; 2. Крушевац, локалитет Лазарев град; 3. Рујиште, локалитет Црнокалачка бара; 4. Здравине, локалитет Грабујевац; 5. Бољевац, локалитет Чукар; 6. Хум, локалитет Велика хумска чука; 7. Ново Село, локалитет Бубањ; 8. Ниш, локалитет Медијана; 9. Доња Топоница, локалитет Чивлак; 10. Вртиште, локалитет Велика чесма; 11. Каменица, локалитет непознат; 12. Велика Лукања, локалитет Селиште; 13. Пирот, локалитет Мађилка.

Fig. 7. Map of Paraćin and Brnjica Cultural Groups transitional zone: 1. Ivlje-Globoder; 2. Lazarev Grad-Kruševac; 3. Crnokalačka Bara-Rujište; 4. Grabujevac-Zdravinje; 5. Čukar-Boljevac; 6. Velika Humska Čuka-Hum; 7. Bubaň-Novo Selo; 8. Medijana-Niš; 9. Čivlak-Donja Toponica; 10. Velika Česma-Vrtište; 11. unknown site-Kamenica; 12. Selište-Velika Lukanja; 13. Madilka-Pirot.

стилско-типолошких карактеристика керамике из стамбеног објекта 2 на Медијани-сектор југ, као и са резултатима одређивања старости методом ^{14}C са узорака испред конструкције позног бронзаног доба, која је, према покретним налазима, хронолошки паралелна са стамбеним објектом 2.

Из наведеног се може закључити да су ове две културне групе настале на заједничкој основи, али да су, у зависности од географског положаја, културног окружења, социјалне свести, митског мишљења и других фактора, неговале и неке своје специфичности, по којима се

разликују. Захваљујући диспозицији локалитета на којима су констатовани налази који припадају и параћинској и брњичкој културној групи, убицирано је погранично подручје простирања ове две културне групе у периоду Вг D-На А1, које је захватало територију зоне сутока Јужне Мораве и Западне Мораве, северни део басена Јужне Мораве и западни део Понишавља (сл. 7). Према идентичним аналогијама керамичких налаза из стамбеног објекта са Медијане, затим из гробне конструкције 1 у Великој Лукањи на Старој планини и са некрополе у Мађилки код Пирота, карактеристичним за параћинску културну групу, уз чињеницу да на Мађилки и у Великој Лукањи нема налаза са елементима брњичке културне групе, може се претпоставити да је долина Нишаве један од праваца кретања носиоца параћинске културне групе. Сви наведени подаци указују на извесне миграције становништва, са севера према југу Балканског полуострва, већ у периоду Вг C-D, што је тема за исцрпну дискусију, која умногоме превазилази оквире овог рада.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Алексић, А., и Булатовић, А.
у штампи Историјат археолошких истраживања праисторијских налазишта нишког краја. *Зборник* (Ниш) 16.
- Βάλλα, Μ.
2002 Φαία πέτρα σιδεροкаστρων: νεότερα ευρήματα από την πρόσφατη έρευνα στο ν εκροταφείο της ύστερης εποχής χαλκού. *Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* (Θεσσαλονίκη) 16: 157–164.
- Boroffka, N.
1994 Probleme der Jungbronzezeitlichen Keramik in Ostungarn und Westrumänien. Pp. 7–24 in *The early Hallstatt period (1200-700 B.C.) in South-Eastern Europe*, eds. H. Ciugudean and N. Boroffka. Alba Iulia: Muzeul Național al Unirii.
- Булатовић, А.
1999- Налазишта брњичке културне групе у Врањско-бујановачкој и Прешевској котлини. *ГСАД* 15-16: 23–42.
2000 Неколико забелешки о Медијана културној групи. *Лесковачки зборник* 46: 7–15.
2007 *Врање: културна сипраиџиграфија праисторијских локалитетџа у Врањској реџији*. Београд и Врање: Археолошки институт и Народни музеј.
2008 *Nastanak i razvoj kultura bronzanog doba u basenu Južne Morave*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Bulatović, A., and Kapuran, A.
2007 The Early Iron Age Hill Fort At Gradina Site Near Preševo In South Serbia. *Archaeologia Bulgarica* 11/3: 1–24.

- Булатовић, А., *et al.*
у штампани Извештај о заштитним археолошким истраживањима на археолошком налазишту Медијана југ, к.п. 1899/1, к.о. Ниш, Медијана, Општина Медијана, Град Ниш. *Зборник* (Ниш) 16.
- Carington-Smith, J., and Вокотоπουλου, I.
1990 Η ανασκαφή στον Κούκο Συκιάς, 1990. *Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη* (Θεσσαλονίκη) 4: 439–454.
- Coles, J. M., and Harding, A. F.
1979 *The Bronze Age in Europe*. London: Methuen.
- Crăciunescu, G.
1998 L'Âge du Bronze moyen et final au nord du Danube, à l'est des Portes de Fer. Pp. 115–138 in *Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisternen Tores*, ed. C. Schuster. Bukarest: Rumänisches Institut für Thrakologie.
- Cvetković-Tomašević, G.
1983 Ulpijana, arheološka iskopavanja u središtu i južnom delu antičkog grada. *Saopštenja* (Beograd) 15: 67–94.
- Detev, P.
1981 Le tell Razkopicanica: Cultures préhistoriques en Bulgarie. *Извештия на Археологическия институт* (София) 36: 141–188.
- Гарашанин, Д.
1958 Ка проблему поља са урnama у Србији. *Зборник радова Народног музеја* (Београд) 1 (1956-1957): 297–309.
1970 Нови гробни налази из Параћина и почетак периода прелаза из бронзаног у гвоздено доба у Поморављу. *Зборник радова Народног музеја* (Београд) 6: 115–128.
- Garašanin, M.
1962 Brzi Brod, Niš: naselje bronzanog doba. *Arheološki pregled* 4: 57–61.
1969 Die prahistorische Siedlung Brzi Brod bei Niš und das Problem der spatbronzezeitlichen Mediana Gruppe. *Archeologia Jugoslavica* 10: 85–91.
1973 *Праисторија на њу Србије*. Београд: Српска књижевна задруга.
1983a Grupa Donja Brnjica-Gornja Stražava. Str. 773–778 u *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV: bronzano doba*, ur. A. Benac. Sarajevo: Svjetlost i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
1983b Mediana-grupa. Str. 761–772 u *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV: bronzano doba*, ur. A. Benac. Sarajevo: Svjetlost i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
1996 Die kulturelle und chronologische Stellung der Mediana-Gruppe. Pp. 201–218 in *The Yugoslav Danube basin and the Neighbouring Regions in the 2nd millennium B.C. Symposium, Vršac, October 11–14, 1995, On the Occasion of the Year of the Bronze Age – the First Golden Age of Europe. Initiative of Council of Europe, Archaeological Heritage*, ed. N. Tasić. Belgrade: Serbian Academy of Science and Arts, Institute for Balkan Studies.
- Gumă, M.
1997 *Epoca bronzului în Banat: Orizonturi cronologice și manifestări culturale*. Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica 5. Timișoara: Mirton.
- Hänsel, B.
1991 Die bronzezeitliche Besiedlung und ihre Funde. Pp. 71–83 in *Vorbericht über die jugoslawisch-deutschen Ausgrabungen in der Siedlung von Feudvar bei Mošorin (Gem. Titel, Vojvodina) von 1986-1990*, eds. B. Hänsel and P. Medović. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 72: 45–204.

- Hochstetter, A.
1984 *Die Handgemachte Keramik. Kastanas: Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedoniens, 1975-1979.* Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 3. Berlin: Spiess.
- Jevtić, M.
1975 Trasa puta motel Medijana, Niška Banja: eneolitsko i bronzano doba. *Arheološki pregled* 17: 26–28.
1990 Праисторијска некропола у Пироту. Прилог познавању брњичке групе. *ГСАД* 6: 92–103.
- Јоцић, М., и Стојић, М.
2001 Врапце, окућница Михајила Јојића, некропола брњичке културе. *Сџаринар* (н.с.) 50 (2000): 285–294.
- Karuran, A.
2007 *Fortifikacijska i stambena arhitektura sa kraja bronzanog i iz starijeg gvozdenog doba u basenu Južne Morave.* Završni master rad diplomskih akademskih studija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Коларић, М., (ур.)
1972 *Бронзано доба Србије/ The Bronze Age of Serbia.* Београд: Народни музеј.
- Koukouli-Chrysanthaki, C.
1982a Die Frühe Eisenzeit auf Thasos. Pp. 119–144 in *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 V. Chr.*, ed. H. Geisslinger. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 1. Südosteuropa Jahrbuch 3. Berlin: Moreland.
1982b Late Bronze Age in Eastern Macedonia. Pp. 231–258 in *Simposium Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture Thrace. Thracia Praehistorica. Supplementum Pulpudeva 3. Semaines philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace*, held in Plovdiv, 4–19 October 1978, ed. H. Todorova. Sofia: Academie bulgare des sciences.
- Лазић, М.
1996 *Култура Доња Брњица: генеза, развој и хронологија.* Докторска дисертација, Филозофски факултет, Универзитет у Београду.
- Љуси, К.
1984 Nova grupa grobova na praistorijskoj nekropoli u Donjoj Brnjici. *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije* (Priština) 13-14: 25–34.
1998 Хронолошки положај некрополе Доња Брњица на основу металних налаза. Стр. 165–176 у *Меморијал Драгослава Срејовића. Зборник радова 1: Рад Драгослава Срејовића на истраживању праисторије централног Балкана*, ур. Н. Тасић. Крагујевац: Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Крагујевцу.
- Mitreviski, D.
1992-1993 А Врњика Туре Necropolis near Skorje. *Сџаринар* (н.с.) 43-44: 115–124.
- Пејић, П.
2001 Селиште, праисторијска некропола и насеље код Велике Лукање на Старој планини. *Лесковачки зборник* 41: 179–218.
- Перић, С.
1996 Медијана: праисторијско насеље. *Сџаринар* (н.с.) 47: 292–295.

- Roman, P.
 1998 Aufzeichnungen aus den Grabungsheften zu den Forschungen in den bronzezeitlichen Ansiedlungen von Ostrovul Corbului und Ostrovul Moldova Veche. Pp. 17–31 in *Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisternen Tores. Kolloquium un Drobeta – Turnu Severin, 22–24. November 1997*, ed. C. Schuster. Bukarest: Rumänisches Institut für Thrakologie.
- Srejović, D.
 1959-1960 Praistorijska nekropola u Donjoj Brnjici. *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije (Priština)* 4-5: 83–135.
 2002 *Илири и Трачани*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Срејовић, Д., и Лазић, М.
 1997 Насеља и некрополе бронзаног доба у Тимочкој крајини. Стр. 225–247 у *Археологија источне Србије. Научни скуп Археологија источне Србије, Београд–Доњи Милановац, децембар 1995. године*, ур. М. Лазић. Центар за археолошка истраживања 18. Београд: Филозофски факултет.
- Stefanovich, R.
 1973 Some Balkan Elements in the Aegean Migrations. Pp. 148–161 in *Actes du VIIIe congres international des sciences prehistoriques et protohistoriques, Beograd, 9–15. septembre 1971*, ed. G. Novak. Beograd: Union internationale des sciences prehistoriques et protohistoriques.
- Stojić, M.
 1986 *Gvozdeno doba u basenu Velike Morave*. Centar za arheološka istraživanja 8. Beograd i Svetozarevo: Filozofski fakultet i Zavičajni muzej.
 1997 Gobelets ornes du motif de spirale incrustee dans la vallee de Jagodina-Paraćin et leur rapport avec des gobelets semblables dans d'autres parties des vallees de Morava et Vardar. *Стираринар* (н.с.) 48: 53–61.
 1998 Културни хоризонт ватинске културне групе у Србији јужно од Саве и Дунава: Мојсиње-Добрача. Стр. 133–146 у *Меморијал Драгослава Срејовића. Зборник радова 1. Рад Драгослава Срејовића на истраживању праисторије централног Балкана*, ур. Н. Тасић. Крагујевац: Центар за научна истраживања Српске академије наука и уметности и Универзитета у Крагујевцу.
 2001 The Brnjica cultural group in the South Morava basin. *Стираринар* (н.с.) 50 (2000): 9–60.
 2004 *Пањевачки рии*. Посебна издања 40. Београд: Археолошки институт.
- Стојић, М., и Чађеновић, Г.
 2001 Керамика из периода прелаза бронзаног у гвоздено доба на локалитету Конопљара у Читлуку. Стр. 47–80 у *Археолошка налазишта Крушевца и околине. Зборник радова са научног скупа Археолошка налазишта Крушевца и суседних области, одржано у мају 1997. године у Крушевцу*, ур. Н. Тасић и Е. Радуловић. Крушевац и Београд: Народни музеј и Балканолошки институт Српске академије наука и уметности.
 2006 *Крушевац: културна стирарнографичка праисторијских локалитета у зони саве Зајадне Мораве и Јужне Мораве*. Археолошка грађа Србије 2. Београд и Крушевац: Археолошки институт и Народни музеј.

Тасић, Н.

1963 Остаци некрополе параћинске групе код Маћије. *Стираринар* (н.с.) 13-14 (1962-1963): 187–191.

2001 Праисторијске културе и налазишта на подручју Крушевца. Стр. 7–19 у *Археолошка налазишта Крушевца и околине. Зборник радова са научног скупа Археолошка налазишта Крушевца и суседних области, одржано у мају 1997. године у Крушевцу*, ур. Н. Тасић и Е. Радуловић. Крушевац и Београд: Народни музеј и Балканолошки институт Српске академије наука и уметности.

Urban, T.

1991 Eine Hausstelle der frühen und mittleren Bronzezeit. Pp. 83–109 in *Vorbericht über die jugoslawisch-deutschen Ausgrabungen in der Siedlung von Feudvar bei Mošorin (Gem. Titel, Vojvodina) von 1986-1990*, eds. B. Hänsel and P. Medović. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 72: 45–204.

Vokotopoulou, J., (ed.)

1995 *Les Macédoniens: Les Grecs du Nord et l'époque d'Alexandre le Grand*. Catalogue de la exposition, 20 Juillet–12 November 1995. Athènes: Editions Kapon.

ALEKSANDAR BULATOVIĆ

LATE BRONZE AGE HOUSE
FROM MEDIANA-SECTOR SOUTH:
A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF RELATIONS
BETWEEN PARAĆIN AND BRNJICA CULTURAL GROUPS

Summary

During the rescue excavations of Mediana-Sector South (pl. I/1), seasons 2007–2008, a Late Bronze Age house (Structure 2) was unearthed (figs. 1–2; pl. I/2). Structure 2 has mostly a rectangular base, with its southern part somewhat extended toward the west. The excavated part of the house is 3 m long; the width is 2,5 m in north and 3,9 m in south (where the extension is). The base of Structure 2 was dug in by 10–20 cm. Along the edges of the structure there are two to three rows of postholes. In the central part of the southern end there is a bigger pit, probably for the post that supported the roof. Judging from the postholes and numerous clay daub fragments, the dwelling was made in wattle and daub technique. Similar structures are known from Bronze Age sites in Thrace, as well as the lower Danubian and Morava river regions. Structure 2 and its immediate surroundings produced a lot of pottery finds (figs. 3–6), some clay weights (figs. 5/8; 6/7), fragments of decorated clay daub (pl. II/3), a pyramidal firedog (andiron) and a fragment of a bone tool (fig. 5/9). The pottery is, *inter alia*, represented by different bowls, globular goblets, cups with a single high loop handle surmounted by vari-

ously shaped knobs (fig. 5/13; pl. II/1), amphorae, occasionally decorated (fig 4/9; pl. II/2), twin vessels (fig. 6/6), pots and portable oven (*piraunos*). The pottery finds can be attributed to the Paraćin and, to a lesser degree, Brnjica Cultural Groups, which, along with a previously obtained ¹⁴C date from another Mediana Late Bronze Age nearby feature (1280±90 B.C.), suggest that Structure 2 should be dated to the 13th century B.C. (Br D – in terms of Central European chronology). Analysis of the disposition of Paraćin and Brnjica Cultural Group sites, particularly the ones where their vertical stratigraphical relation is clearly defined (Konopljara, Mediana-Sector South), along with pottery analysis, reveal that both cultural groups shared common territories (although each had its own particularities respectively). During the peak of the Paraćin Cultural Group when it encompassed the biggest territory, while the Brnjica Cultural Group had just started its expansion, they met in the transitional zone positioned from the confluence of the West and South Morava rivers, via the northern part of the South Morava basin, to the western part of the region near Niš (fig. 7). It is exactly to this transitional period that Structure 2 from Mediana-Sector South belongs.

Примљено: 12. маја 2008.

UDC 903.4:728.031](497.11 Medijana)“637”